

Eräistä samojedin sanoista

1. 'Ihminen, samojedi'

Jurakista on CASTRÉNilla sana *nenete*, *niecece* 'Mensch, Samojede', jonka vastine on tawgyssa *nanasaŋ*, plur. *nanasana* 'Mensch (Samojede)' ja jen.-sam. *ennete*, gen. *enneteo* 'Mensch'. ПРОКОФЬЕВILLA on tästä sanasta seuraavat maininnat: jur. *nenəč* 'ihminen, jurakkisamojedi' sanaan liitetään usein epiteetti *nenəj* 'oikea (настоящий)', siis *nenəj nenəč* on 'oikea ihminen, jurakkisamojedi'; tawgyssa *nanasa(n)* 'ihminen' merkitsee myös tawgyssamojedia, jolloin se saattaa esiintyä muodossa *nano nanasa* 'oikea ihminen'; jeni-seinsamojedin kansallisinimi *enet* merkitsee 'ihmistä', sitä käytetään myös muodossa *enej enet* 'varsinainen ihminen' (JPNS. I, 7, 54 ja 76). Mitä atri-buuttina käytettyyn 'varsinaista' merkitsevään sanaan tulee, on siihen näh-tävästi yhdistettävä ostjakkisamojedin Tas-murteen (ПРОК.) *ənbj (ənbʹ)* adv. 'oikein (справедливо, верно)'. Jurakista on muistiinpanoissani O. *neñndə* 'richtig, echt, Silber, Silbergeld', OP. *neñndəj* id., Oks. *neñndəzi* 'Silber', Nj. *niènni bièššəŋ* 'ein weisses Metall', *niènnièj nūm* (myth.) 'der eigentliche Himmel', n. *nièššəŋ* 'Waldjurake („richtiger Mensch“)'.

Jurakin 'ihminen, mies, jurakkisamojedi' sanassa esiintyy murteettain toisessa tavussa *ə* diftongi, joka selvästi viittaa siihen, että sanan alkuosana on „oikea” adjektiivivi. Esim. OP. *neñnpə tšš^{2A}*, OD. *neñnəētšš^{2A}*, T. *neñnəētšš^{2A}*, O. Sj. *neñnətšš^{2A}*, U. *neñnətšš^{2A}*. Toisissa murteissa on typistyneitä muotoja, esim. U—Ts. *neñntšš^{2A}*, Lj. S. Nj. *nièššəŋ* 'Mann, Mensch, Juraksamojede'. Jurakin folkloressa liittyy „oikea” myös jurakkivaimoa merkitsevään sanaan: *neñnəi nē*, joka ilmaisee, ettei ole kyseessä haltiaolento, vaan todellinen nainen.

Semasiologisesti verrattakoon edelliseen, että Aasian eskimoiden kan-sallisinimi on *juhht* 'ihmiset' tai *jupihit* 'oikeat ihmiset'.

Ei mielestäni ole epäilystäkään siitä, etteivätkö edellä esitetyt ihmistä, miestä, samojedia merkitsevät sanat ole johdannaisia 'oikea' adjektiivista. Jura-kin *tšš^{2A}* ~ *tšš^{2A}en-*, jen. *-t^{2A}* ja tawgyn *-saŋ* ~ *-sana-* ovat tavallisia johtimia, ja jos niiden alkumerkitys olisi ollut 'Stück, Sache, Ding', olisivat jur. *neñnəētšš^{2A}* jne. sanojen merkitykset olleet 'echtes Ding'. Vähemmän todennäköistä on, että näiden sanojen lopussa piilisi typistyneena vogulin *ənbšš^{2A}* jne. 'Ehemann, Greis'. Vielä mahdottomammalta minusta näyttää, että samojedin mainittu 'ihminen, samojedi' sana olisi suomen *ihminen* ja mordvan *inže, indži* 'vieras, vierailija' sanojen vastine, kuten TOIVONEN epäillen arvelee (SKES. I, 120), sillä samojedin toisen tavun *n, nn* näyttää palautuvan *n*:ään.

Yhdyn siis HAJDÚ'n kantaan, että samojedin sana on johdannainen 'oikea, tosi' adjektiivista (SUSAik. LIV, 43). ЖОКІ (Vir. 1955, s. 280) epäilee

tätä, ja arvelee tuollaisen selityksen perustuvan tyypilliseen kansanetymologiaan. Hän pitää TOIVONEN ratkaisua oikeampaan osuvana lähemmin ylivoimaisia ääntellisiä vaikeuksia selvittelemättä.

„Echtes Ding” sana lienee alkuaan ollut salasana. Nähdäkseni sitä on käytetty silloin, kun on haluttu erottaa oikea ihminen henkiolennosta. Se tuskin palautuu kantasamojediin.

2. Suomen kipu, kipeä

Jur. Nj. *käēpəttqš* 'krank sein', Lj. *käēi b'əpttē* 'ist krank', Lj. Nj. *kaj-juβtə* 'sündhaft, tabu, «heilig»; arm', S. *kajjuəptə* od. *kajjuəttə*, Nj. *kaj-juəttə* (-tt- < -pt-) id. kuuluvat varmaankin yhteen. Toinen tavu on alkanut p: llä, jota Kis. murteessa ja koko tundrajurakkialueella, toisissa muodoissa koko metsäjurakkialueellakin, vastaa *β: Kis. *käēiβuttə* 'sündhaft, tabu, «heilig», O. Sj. *χäēβ'ō* (-b' < *-β-) 'sündhaft sein, tabu sein, «heilig sein», U-Ts. *χäēβō*, Kis. *käēiβōš* id., O. U-Ts. *χäēββi* 'ist sündhaft, tabu, «heilig», MB. N. *χäēββi*, Lj₂ *kēβi*, Nj. *kēββi* id., *käēβuηηə* id., Lj₂ *käēiβō*, Kis. *käēiβō* id., O. *χäēβ'ide* 'sündhaft, tabu, «heilig» (-b' < -β-), N. *χäēβide* id., U. I. *χäēβ'ide* id.; Landbär', Oks. *χäēβide* id., OP. *χäēβidde* 'sündhaft, tabu, «heilig», auch Wort zur Umschreibung des Geschlechtsorgans des Mannes, des männlichen Tieres, der Frau, des weiblichen Tieres'.

Tänne kuuluvat edelleen jen. *kēbu*', gen. *kēburo*', *kēbudo*' 'Sünde', Ch. *kearu*', B. *keade* (toisen tavun alkukonsonantti on hävinnyt) 'Waise, arm, sündhaft (?)', B. *kēde'e* 'arm', *keaduti* 'sündlos', Ch. *kearuti* id. ja tawgyn *kōita* 'Krankheit', *koitalā* 'krank'. Tawgyn sanassa t < *bt; vrt. *nībtā* ~ *nītā* 'Oberkleid der Weiber' (*nī* 'auf'); *serū'btā*-*ama* = *serutā*'*ama* 'salzen' (*ser* 'Salz').

On olemassa eräitä sanoja, joissa suomen ensi tavun i: tä vastaa jurakissa *äē*, *äēi*; esim. s. *silmä* ~ jurT. Sj. I. U-Ts. *säēβ*, Lj. S. Nj. P. *χäēm* 'Auge'; myös tawgy *sai*me, jen. *sei*, OS. *hai*, *sai*, *sei*, *saiji* id. | s. *pimeä* ~ jurNj. *päēm-μqš* 'dunkel sein', Lj. *päēimmiē* 'ist dunkel', Nj. *päēmηηə*, O. *päēβ'ri*, T. *päēiβi*, Sjo. *päēβi*, N. *päēji* id. (*j* < *β*), O. *päēβde* 'dunkel', Lj. *päēm tšəp*, P. *päēm t'šəz* id.; myös tawgy *faemei*' 'dunkel', *faemagā* 'dunkel, finster', jen. *fei* 'dunkel'; es ist dunkel', Ch. *feire*, B. *feide* 'dunkel'.

Ei ole siis äänteellisiä eikä semasiologisia (vrt. jur. merkitys 'kipeä') vaikeuksia yhdistää yllä mainittu sana s. *kipu*, *kipeä* sanoihin. Olen jo teoksessani „Entwurf einer Mythologie der Juraksamojeden” (p. 57) maininnut tästä, mutta TOIVONEN ei ole ottanut samojedin sanaa Suomen kielen etymologiseen sanakirjaansa (ks. ss. 196—7). Erikoisesti huomauttakaan siitä seikasta, että toisen tavun labialikonsonantti samojedissa palautuu *p: hen, vrt. PAASONEN, Beiträge, p. 101.

3. Jurakin reki, jolla kuljetetaan kotasalot

Tämän sanan olen kirjoittanut muistiin seuraavanmuotoisena: O. *ηū.tū*^{2a}, nom. pl. *ηūttōš*^{2a}, OP. *ηūttū*^{2a}, Sj. *ηūttō*^{2a}, K. *ηūttō*^{2a}, U. *ūttū*^{2a}, S. *ηūttū*^{2a}, Nj. *ηūctū*^{2a}, Kis. *ηūttūs*, P. *ηūttū*^{2a}, *ηūttūsōj* poss. l. p. sg. mehrfacher Besitz. TOIVONEN on yhdistänyt tämän s. *ahkio* sanaan (SM. 1920—21 p. 56, Vir. 1920, pp. 86—8 ja viimeksi SKES. I. p. 5). Esitettyään Toivosen etymologian teoksessaan Fenno-Ugric Vocabulary (p. 2) lausuu COLLINDER

lisäksi: jur. *ηutu* may contain the word *ηuu* tent-pole. Tiedossani ei ole, millä tavoin COLLINDER katsoo tämän sanan kuuluvan kotasalko sanan yhteyteen. Voimakasta tukea COLLINDERIN mielipiteen hyväksi saamme PROKOFJEVIN esittämästä tawgyn sanasta (JPNS. I. p. 56) *ηῦσαν* 'Zeltstangenschlitten (нарта для шестов)', vrt. CASTR. tawgy *ηui* 'Stange'. SCHIEFNERIN toimittamassa ostjakkisamojedin sanastossa on *utu*, *uto* 'Lastschlitten' (> russ. *ymyya*), mutta tällaista sanaa ei ole CASTRENIN OS. käsikirjoituksissa; se on jurakista erehdyksessä joutunut tänne. Jeniseinsamojedista ei, luultavasti sanaston niukkuuden vuoksi, tätä sanaa löydy. Ilmeisesti ei tätä sanaa ole ostjakkisamojedissa eikä ole ollut eteläisissä samojedikielissä, ja se näyttää pohjoisissa kielissäkin olevan myöhäsyntyinen. Sitä on kai tarvittu vasta sitten, kun samojedit suurporonhoitajina ovat vakinaisesti asettuneet asumaan puuttomalle tundralle. Se seikka, että kyseessä oleva sana on tawgyssa aivan erilailla johdettu kuin jurakkisamojedissa, viittaa myös sen myöhäiseen alkuperään.

Mitä ensinnäkin tawgyn *ηῦσαν* sanan rakenteeseen tulee, on siinä lopussa sama deverbaalinen johdin, joka esiintyy esim. sanoissa *ηomtuσαν* 'Stuhl' (*ηomtu* 'am 'sich setzen') | *ηῦλε-βσαν* 'Leben' (*ηῦletem* 'leben') | *jurka-βσαν* 'Netz' (*jurkā* 'tandem' mit dem Netz fangen'). On luultavaa, että tawgyn *ηῦ*-edustaa typistynyttä verbinvartaloa, jossa alkuaan on ehkä ollut sama denominaalinen verbinjohdin kuin esim. suomen verbissä *munia* (sanasta *muna*), vrt. SUST. LXXII, 68.

Mutta miten selttyy jurakin vartalo *ηῦttöś-*, *ηῦttῦś-*? Mitä *-tt-* ainekseen tulee, vrt. O. *pḗttḗ ttā* 'mit einem Schwert versehen sein' (*pḗttḗ* 'Schwert') | Lj. *karḗttḗś* 'mit einem Messer versehen sein', Kis. *karḗttḗś* id. (*kar* 'Messer'). On myös olemassa nominijohdin *-tta*, esim. O. *tḗḗḗttḗ*, *tḗḗḗ te* 'hännällä varustettu' (*tḗḗḗββḗ* 'häntä') | O. Sj. *χḗḗḗttḗ to* 'fischreicher See', T₁ *χḗḗḗttḗ to* id. (*χḗḗḗlle* 'Fisch') ks. MSFOu. LXXII p. 319. Loppujohdin *-ōś-*, *-ῦś-* voisi olla nominisuffiksi, joka saattaa esiintyä myös ostjakkisamojedissa, nim. *-os*, *-oś*, *-aś*: CASTR. mscr.: N. *čakos* 'Fuchsfalle', MO. *tjaggos*, K. Tsch. OO. *tjapqos*, NP. *tjapqus*, K. *tjaggoaś*, B. Tas Kar. *tjakkoś* id. (vrt. jurO. *tšḗpkaptā* 'bewusstlos schlagen', *tšḗpkapt*^a 'Schlagholz an der Falle') | NP. *čaanqos* 'Schlafstelle', B. Tas *čaagoś*, Kar. *tāqoś* id., Tas *taaggoaś* 'Renntierfell, auf dem man schläft', Kar. *čaaggoaś*. Murteettain toisessa tavussa esiintyvä OS. *oa* diftongi viittaa siihen, että *-aś* on alkuaan ollut itsenäinen sana, todennäköisesti lainasana obinugrilaiselta taholta. Jurakkisamojedin *-ōś-*, *-ῦś-* johtimen originaaliksi soveltuisi vogulin sana (LIIMOLA: FUF. XXXI, 354) *βuś*, jonka alkumerkitys on ollut 'Sache, Ding od. dgl.' ja ostj. *ūtś*, *ūtś*. Mutta jos OS. *-aś* edustaa alkuperäistä *a* vokaalia, viittäisi se enemmän vogulin tatarista saamaan lainasanaan (KANNISTO, TLW. 73) TJ. LU. *εś*, KU. *āś*, KO. *āś*, VN. VS. *āś* 'Arbeit, Sache' (vgl. bar. RADL. *āś* 'Arbeit' usw.). Mutta olipa tämän loppujohtimen kanssa miten tahansa, joka tapauksessa voidaan jur. *ηῦttö*^a jne. johtaa *ηῦ* 'kotasalko' sanasta. Sensijaan tuottaa äänteellisiä ja semasiologisia vaikeuksia pitää tätä sanaa lainattuna ostjakin *ḡḡā* jne. 'reki, nartta' sanasta.

